

ΜΑΚΕΔΟΝΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ ΤΟΥ Α.Π.Θ.

ΦΛΩΡΙΝΑ

ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2002

ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΑΦΙΕΡΩΜΑ

Επιστημονικό Συνέδριο με θέμα:
"Σχολικά βιβλία και διαπολιτισμική εκπαίδευση",
Έδεσσα 18-20 Οκτωβρίου 2001,

Antonio Bellingreri: Pädagogik der Vielfalt und der Wertschätzung der Differenz. Bildungsreform in Italien: neue Aufgabe für die Gestaltung von Schulbüchern

Michael Bosch: Perspektivenwechsel für Europa in der Schule?

Susanne Braunger: Internationales Symposium «Interkulturelle Pädagogik und Schule: das Beispiel der Schulbücher»

Günter Brinkmann: Das Studienprogramm Interkulturelle Pädagogik: Vorgeschichte, Ziele und Zukunftsperspektiven

Athanase Gotovos: Interkulturelle Pädagogik und Geschichtsunterricht: ethnozentrische, postmoderne und kritische Diskurse über die Vergangenheit in der Schule

Αδελαΐδα Μ. Ισμωνιάδου-Φωτεινή Γ. Τολοδή: Η έρευνα των σχολικών βιβλίων της ιστορίας στην εκπαίδευση των Βαλκανικών κρατών

Αχιλλέας Καμάλης και Αναστασία Κεσίδου: Η ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά βιβλία του ελληνικού Δημοτικού σχολείου

Δ. Λουκίδου, Θ. Θεοδοσίου: Η έρευνα των σχολικών βιβλίων της μητρικής γλώσσας στην εκπαίδευση των Βαλκανικών κρατών

Κ. Μπονιάς: Ο εθνικός "εαυτός" και ο εθνικός "άλλος" στην εικονογράφηση των ελληνικών και τουρκικών σχολικών εγχειριδίων του γλωσσικού μαθήματος

Π. Δ. Ξωχέλλης: Η δραστηριότητα του Κέντρου Έρευνας Σχολικών Βιβλίων και Διαπολιτισμικής Εκπαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Agostino Portera: Interkulturelle Pädagogik in der Schule. Ergebnisse einer Untersuchung über Vorurteile, Stereotypen und interkulturelle Pädagogik in den Schulbüchern der italienischen Grundschulen

Nikos P. Terzis: Die pädagogische Kooperation auf dem Balkan und die Balkangesellschaft für Pädagogik und Erziehung

Α. Ξωχέλλης: Συμπεράσματα και προτάσεις

Αρχμ. Ειρηναίος Χατζηφραυμίδης: Θρησκείες και πολιτισμός. Η πολιτισμική διάσταση της Ορθοδοξίας

Π. Γκόλια: Αναλυτικό πρόγραμμα και σχολικά εγχειρίδια γλώσσας στην πρώην Σοβιετική Ένωση (1925-1937)

Αντώνης Υ. Παυλίδης: Οι δύο εκδοχές ενός Αλφαβηταρίου για τη διδασκαλία της Τουρκικής γλώσσας: Η ελληνική και η τουρκική

Ειρήνη Καμπερίδου: Η ταύτιση των περιγητριών με το «άλλο»

Γιόργος Α. Μοριχοβίτης: Η γυναίκα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης

Σοφία Ε. Βογδάνου: Ο ρόλος της Ολυμπιακής - Αθλητικής Παιδείας στην εκπαίδευση

Χρήστος Αθ. Τερέζης - Ειρήνη Καραμπέτσου: Η παιδεία ως μέσο συνάντησης της πολιτικής με την ηθική στον Αριστοτέλη

Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος: Το Νέο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε' και ΣΤ' Δημοτικού

Αχιλλέας Καμάλης-Δημήτρης Θεοδώρου: Τυπολογία και μεθοδολογία της έρευνας σχολικών εγχειριδίων

Βασίλειος Α. Παναζής: Το μάθημα της Ιστορίας - Διαπολιτισμική μάθηση στο μάθημα της Ιστορίας

Μαρία Κάτσιου-Ζαφρανά: Κληρονομικότητα του νευρικού συστήματος και χαρακτήρας

Κωνσταντίνος Παπάς: Η μνήμη και η εξέλιξη στο παιδί

Ευαγγελία Γαλανάκη: Οι νηπιαγωγοί και η προβληματική συμπεριφορά του νηπίου στο σχολείο: Πώς την αντιλαμβάνονται και πώς την αντιμετωπίζουν

Μαρία Γ. Σακελλαρίου: Κοινωνικές ικανότητες των παιδιών της προσχολικής ηλικίας



10

Δημήτριος Σαρρής: Η αναπαράσταση του γραπτού λόγου (γραπτά σύμβολα) στο χώρο από το κανονικό και αποκλίνον παιδί ηλικίας 5-8 ετών.

Έλενα Ζυγούρη: Η αξιολόγηση στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης.

Αναγκαιότητα, δυνατότητες και προοπτικές

Σωτήρης Μαρκάδας: Πρόταση για μια νέα λίστα αξιολόγησης και επιλογής εκπαιδευτικού λογισμικού

Ιωάννης Αγγελάκης: Μια συγκριτική ανάλυση της θέσης του εκπαιδευτικού στην Ελλάδα σε σχέση με τον εκπαιδευτικό στη Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Δανία και Μεγάλη Βρετανία

Γεώργιος Καραγιάννης-Ηλίας Νόνας-Ιωάννης Παπαθωμά-Παρασκευάς Παρασκευά-Μαρία Τσιρίκου: Μια απόπειρα για τη σύνταξη ενός εσωτερικού κανονισμού οργάνωσης και λειτουργίας σχολείου

Ιωάννης Δ. Θωϊδής: Κοινωνική παιδαγωγική - Κοινωνικοπαιδαγωγική διάσταση του σχολείου

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ

Σταύρος Εναγγ. Καμαρούδης-Κοκόνη Γ. Τσακίρη: Ανακαλύπτοντας τη Μουσική. Πρακτική μέθοδος μουσικής αγωγής για νηπιαγωγούς, δασκάλους, φοιτητές Παιδαγωγικών Τμημάτων και γονείς

ΜΑΚΕΔΟΝ

ΠΕΡΙΟΔΙΚΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΚΔΟΣΗ
ΤΗΣ ΠΑΙΔΑΓΩΓΙΚΗΣ ΣΧΟΛΗΣ ΦΛΩΡΙΝΑΣ ΤΟΥ Α.Π.Θ.
ΦΛΩΡΙΝΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2002 ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

Συντακτική Επιτροπή:

Κ. Δεληκωσταντής, Ε. Ζεγκίνης,

Α. Κυρίδης, Δ. Σουλιώτης

Υπεύθυνος σύμφωνα με τον νόμο:

Κ. Φωτιάδης

Κοσμήτορας της Παιδαγωγικής Σχολής

ΟΔΗΓΙΕΣ ΓΙΑ ΤΟΥΣ ΣΥΝΕΡΓΑΤΕΣ

Είδος και έκταση των εργασιών

Το Μακεδνόν δημοσιεύει κυρίως ελληνόγλωσσες και σε ορισμένες περιπτώσεις και ξενόγλωσσες εργασίες από τη γενικότερη περιοχή της Παιδαγωγικής και της εκπαίδευσης (συνθετικές εργασίες, εμπειρικές έρευνες, αποτελέσματα ερευνητικών προγραμμάτων, βιβλιοπαρουσιάσεις και βιβλιοκρισίες). Η έκταση των εργασιών δεν πρέπει να ξεπερνά τις 20 σελίδες των 30 γραμμών και 60 χαρακτήρων.

Υποβολή και κρίση των εργασιών

Το Μακεδνόν δέχεται εργασίες οι οποίες δεν έχουν υποβληθεί για δημοσίευση ή δεν έχουν δημοσιευθεί εν όλω ή εν μέρει σε άλλο περιοδικό ή αυτοτελώς. Οι εργασίες υποβάλλονται κατά προτίμηση σε δισκέτα ή τουλάχιστον δακτυλογραφημένες. Τα στοιχεία του συγγραφέα γράφονται σε ξεχωριστό φύλλο, για να εξασφαλίζεται η ανωνυμία του κατά την προώθηση της εργασίας στους κριτές. Το κείμενο της εργασίας συνοδεύεται από περιλήψη δέκα (10) περίπου σειρών σε μία από τις γνωστές ευρωπαϊκές γλώσσες.

Το Μακεδνόν εφαρμόζει κατά την επιλογή των εργασιών το «τυφλό σύστημα κριτών». Αμέσως ύστερα από την λήψη μιας εργασίας η Συντακτική Επιτροπή (Σ.Ε.) αποστέλλει από (συνέχεια στο πίσω εσώφυλλο)

ΦΛΩΡΙΝΑ

Antonio Bellingheri: P
dungsreform in Itali
Michael Bosch: Persp
Susanne Braunger: I
le: das Beispiel der Sc
Günter Brinkmann: D
Ziele und Zukunftspe
Athanasios Gotovos: In
che, Postmoderne und
Adeleida M. Ισμουλι
της ιστορίας στην εκπ
Αχιλλέας Καψάλης κα
βιβλία του ελληνικού
Δ. Λουκίδου, Θ. Θεοδ
σας στην εκπαίδευση
Κ. Μπονίδης : «Ο εθ
ελληνικών και τουρκ
Π. Δ. Ξωχέλλης: Η δε
πολιτισμικής εκπαίδ
Agostino Portera: Inte
chung über Vorurteile,
der italienischen Grun
Nikos P. Terzis: Die P
sellschaft für Pädagog
Α. Ξωχέλλης: Συμπερ
Αρχιμ. Ειρηναίος Χα
σταση της Ορθοδοξία
Π. Γκόλια: Αναλυτικό
Σοβιετική Ένωση (19
Αντώνης Υ. Παυλίδης:
Τουρκικής γλώσσας: I
Ειρήνη Καμπερίδου: Η
Γιώργος Α. Μοριχοβίτ
Σοφία Ε. Βογδάνου: Ο
δευση
Χρήστος Αθ. Τερέζης
πολιτικής με ηθική στο
Αλέξανδρος Ν. Ακριτό
ΣΤ' Δημοτικού.

ΜΑΚΕΔΟΝ

ΦΛΩΡΙΝΑ ΚΑΛΟΚΑΙΡΙ 2002 ΔΕΚΑΤΟ ΤΕΥΧΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

<i>Antonio Bellingreri: Pädagogik der Vielfalt und der Wertschätzung der Differenz. Bildungsreform in Italien: neue Aufgabe für die Gestaltung von Schulbüchern</i>	3
<i>Michael Bosch: Perspektivenwechsel für Europa in der Schule?</i>	19
<i>Susanne Braunger: Internationales Symposium «interkulturelle Pädagogik und Schule: das Beispiel der Schulbücher»</i>	23
<i>Günter Brinkmann: Das Studienprogramm interkulturelle Pädagogik: Vorgeschichte, Ziele und Zukunftsperspektiven</i>	29
<i>Athanase Gotovos: Interkulturelle Pädagogik und Geschichtsunterricht: ethnozentrische, Postmoderne und kritische Diskurse über die Vergangenheit in der Schule.</i>	33
<i>Αδελαΐδα Μ. Ισμουρλιάδου-Φωτεινή Ι. Τολούδη: Η έρευνα των σχολικών βιβλίων της ιστορίας στην εκπαίδευση των Βαλκανικών κρατών.</i>	39
<i>Αχιλλέας Καψάλης και Αναστασία Κεσίδου: Η ευρωπαϊκή διάσταση στα σχολικά βιβλία του ελληνικού Δημοτικού σχολείου</i>	51
<i>Δ. Λουκίδου, Θ. Θεοδοσίου: «Η έρευνα των σχολικών βιβλίων της μητρικής γλώσσας στην εκπαίδευση των Βαλκανικών κρατών»</i>	63
<i>Κ. Μπονίδης : «Ο εθνικός "εαυτός" και ο εθνικός "άλλος" στην εικονογράφηση των ελληνικών και τουρκικών σχολικών εγχειριδίων του γλωσσικού μαθήματος»</i>	
<i>Π. Δ. Ξωχέλλης: Η δραστηριότητα του κέντρου έρευνας σχολικών βιβλίων και διαπολιτισμικής εκπαίδευσης στο Αριστοτέλειο Πανεπίστημιο Θεσσαλονίκης.</i>	93
<i>Agostino Portera: Interkulturelle Pädagogik in der Schule. Ergebnisse einer Untersuchung über Vorurteile, Stereotypen und interkulturelle Pädagogik in den Schulbüchern der italienischen Grundschulen</i>	99
<i>Nikos P. Terzis: Die Pädagogische Kooperation auf dem Balkan und die Balkangesellschaft für Pädagogik und Erziehung</i>	107
<i>Α. Ξωχέλλης: Συμπεράσματα και προτάσεις</i>	111
<i>Αρχιμ. Ειρηναίος Χατζηγεφραμίδης: Θρησκείες και πολιτισμός. Η πολιτισμική διάσταση της Ορθοδοξίας</i>	113
<i>Π. Γκόλια: Αναλυτικό πρόγραμμα και σχολικά εγχειρίδια γλώσσας στην πρώην Σοβιετική Ένωση (1925-1937).</i>	127
<i>Αντώνης Υ. Παυλίδης: Οι δύο εκδοχές ενός Αλφαβηταρίου για τη διδασκαλία της Τουρκικής γλώσσας: Η ελληνική και η τουρκική</i>	139
<i>Ειρήνη Καμπερίδου: Η ταύτιση των περιηγητριών με το «άλλο».</i>	149
<i>Γιώργος Α. Μοριχοβίτης: Η γυναίκα και τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης.</i>	161
<i>Σοφία Ε. Βογδάνου: Ο ρόλος της Ολυμπιακής – Αθλητικής Παιδείας στην εκπαίδευση</i>	173
<i>Χρήστος Αθ. Τερέζης - Ειρήνη Καραμπέτσου: Η παιδεία ως μέσο συνάντησης της πολιτικής με ηθική στον Αριστοτέλη</i>	181
<i>Αλέξανδρος Ν. Ακριτόπουλος: Το Νέο Ανθολόγιο Λογοτεχνικών Κειμένων Ε΄ και ΣΤ΄ Δημοτικού.</i>	189

<i>Αχιλλέας Καψάλης-Δημήτρης Θεοδώρου: Τυπολογία και μεθοδολογία της έρευνας σχολικών εγχειριδίων</i>	195
<i>Βασίλειος Α. Πανταζής: Το μάθημα της Ιστορίας - Διαπολιτισμική μάθηση στο μάθημα της Ιστορίας</i>	205
<i>Μαρία Κάτσιου-Ζαφρανά: Κληρονομικότητα του νευρικού συστήματος και χαρακτηρισ</i>	217
<i>Κωνσταντίνος Παπάς: Η μνήμη και η εξέλιξη στο παιδί</i>	225
<i>Ευαγγελία Γαλανάκη: Οι νηπιαγωγοί και η προβληματική συμπεριφορά του νηπίου στο σχολείο: Πως την αντιλαμβάνονται και πως την αντιμετωπίζουν</i>	241
<i>Μαρία Ι. Σακελλαρίου: Κοινωνικές ικανότητες των παιδιών της προσχολικής ηλικίας</i>	255
<i>Δημήτριος Σαρής: Η αναπαράσταση του γραπτού λόγου (γραπτά σύμβολα) στο χώρο από το κανονικό και αποκλίνον παιδί ηλικίας 5-8 ετών.</i>	273
<i>Έλενα Ζηγούρη: Η αξιολόγηση στα προγράμματα περιβαλλοντικής εκπαίδευσης. Αναγκαιότητα, δυνατότητες και προοπτικές</i>	297
<i>Σωτήρης Μαρκάδας: Πρόταση για μια νέα λίστα αξιολόγησης και επιλογής εκπαιδευτικού λογισμικού</i>	311
<i>Ιωάννης Αγγελάκης: Μια συγκριτική ανάλυση της θέσης του εκπαιδευτικού στην Ελλάδα σε σχέση με τον εκπαιδευτικό στη Γερμανία, Γαλλία, Ισπανία, Δανία και Μεγάλη Βρετανία.</i>	327
<i>Γεώργιος Καραγιάννης-Ηλίας Νόνας-Ιωάννης Παπαθωμά-Παρασκευάς Παρασκευά-Μαρία Τσιρίκου: «Μια απόπειρα για τη σύνταξη ενός εσωτερικού κανονισμού οργάνωσης και λειτουργίας σχολείου»</i>	351
<i>Ιωάννης Δ. Θωίδης: Κοινωνική παιδαγωγική - Κοινωνικοπαιδαγωγική διάσταση του σχολείου.</i>	365

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑ

<i>Σταύρος Ευαγγ. Καμαρούδης-Κοκώνη Γ. Τσακίρη: Ανακαλύπτοντας τη Μουσική Πρακτική μέθοδος μουσικής αγωγής για νηπιαγωγούς, δασκάλους, φοιτητές Παιδαγωγικών Τμημάτων και γονείς</i>	381
--	-----

Antonio Bellingreri
Facoltà di Scienze della Fc
 Università degli Studi di Pa

PÄDAGOGIK D

Bildungs

A) In einer ersten wegt, um die Eil zu erreichen. In cher Kulturen und Ethn den Wörten L. Seccos hung ging man von der 1993, S. 21).

Heute leben wir v sondern der *interkultur* von der Anerkennung d Differenten charakteri Begriffe sehen die «int einen weiteren Rahmen 229). A. Portera hat nel revolutionär zu bestimm als mögliche Bereicher

B) Es scheint, dass auf die Bildung des *eu* Die Entwicklung der eu tzung der mannigfaltig meinschaftlichen Europ eigenen lokalen, *region* S. 99).

Im Gegensatz daz gesellschaftliche Strukt Bedingungen für das «Traditionen werden Prinzipien des globalen

Η ΤΑΥΤΙΣΗ ΤΩΝ ΠΕΡΙΗΓΗΤΡΙΩΝ ΜΕ ΤΟ «ΆΛΛΟ»¹

ΟΙ ΓΥΝΑΙΚΕΣ «ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΕΠΛΟ»²

Το Χαρέμι, «μία ισόβια φυλάκιση»,³ «ένας τύπος όπου έχουν θάψει ζωντανές τις γυναίκες»⁴

Οι δυτικές περιηγήτριες του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα κατόρθωσαν κάτι που δεν μπόρεσε να καταφέρει κανένας περιηγητής, που έχει γράψει για το Οθωμανικό χαρέμι και για την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ. Διείδυσαν και έζησαν οι ίδιες μέσα στα Οθωμανικά χαρέμια, και πολλές ήταν εκείνες που κατήγγειλαν τους περιηγητές, για παραπληροφόρηση, υπογραμμίζοντας ότι οι περιγραφές τους βασίζονταν κυρίως στην αχαλίνωτη φαντασία τους, ξεκινώντας από την **Lady Mary Wortley Montagu** το 1717, η οποία υπήρξε η πρώτη περιηγήτρια που εισχώρησε μέσα σε αυτή τη διαφυλική σφαίρα και η οποία περιέγραψε το χαρέμι ως: «ο απαγορευμένος χώρος», «τα γυναικεία διαμερίσματα»,⁵ και «ο Παράδεισος του Μωάμεθ».⁶

Για τους δυτικούς ο όρος χαρέμι πυροδοτούσε τη φαντασία, αφού είχε γίνει αντιληπτός σαν όρος, που παρέπεμπε στα μυστήρια της Ανατολής, δηλαδή στον αισθησιασμό, στην ηδονή και στη σαρκική ευδαιμονία. Η ιδέα ότι όμορφες και εξωτικές γυναί-

1. Αναφερόμαστε στις έγγλειστες γυναίκες των χαρεμιών. Σχετικά με τον όρο, «το Άλλο» («The Other»), δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενές, ασύμφωνο κλπ, βλέπε, Billie Melman. *Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918*. Second edition, Macmillan, 1995, σελ. 1, 5, 9, 315-17.

2. [99], 1899-1909 M.E. Hume-Griffith. *BEHIND THE VEIL IN PERSIA AND TURKISH ARABIA. An account of an Englishwoman's eight year's residence amongst the Women of the East*. London: Seeley & Co. Limited, 1909.

3. [63] 1865 Anna Vivanti *A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad*. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865, σελ. 57.

4. [11] Louise Demont. *Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine*, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821, σελ. 207 - 217. («buried alive», σελ. 18.)

5. Περιηγήτρια [3c], Lady Montagu, σελ., 150-151. *THE LETTERS OF LADY M. W. MONTAGU, DURING THE EMBASSY TO CONSTANTINOPLE, 1716-18*. PARIS: BAUDY'S EUROPEAN LIBRARY, 1840, σελ., 151-151.

6. Ibid., σελ. 150,151,161, [3c] : The «forbidden ground», «the women's apartments», «Mahomet's paradise»,

κες, όλων τον εθνικότητων, βρίσκονταν στα χαρέμια, μάγευε και γοήτευε τον δυτικό κόσμο και ιδιαίτερα τους άνδρες, που είχαν μεγάλη περιέργεια να μάθουν τι συνέβαινε πίσω από τα απροσπέλαστα τείχη του χαρεμιού. Κανείς τους, όμως, δεν μπορούσε να εισχωρήσει μέσα στους απαγορευμένους και αποκαλούμενους «ιερούς» και «προστατευμένους» χώρους των χαρεμιών. Συνεπώς, οι πληροφορίες, που μας παρέχουν οι (άνδρες) περιηγητές για τα Οθωμανικά χαρέμια, προέρχονταν από τις αφηγήσεις δυτικών γυναικών και μη-μουσουλμάνων επισκεπτριών,⁷ ή αποτελούσαν προϊόντα της φαντασίας τους. Υπάρχουν πολλές αναφορές και εικονογραφήσεις για τα χαρέμια και τα γυναικεία λουτρά από ξένους πρέσβεις, περιηγητές και ζωγράφους, οι οποίοι, όμως, ποτέ δεν είδαν ή ποτέ δεν μπήκαν μέσα σε αυτούς τους διαφυλικούς χώρους. Οι εξωτικές απεικονίσεις τους, λοιπόν, και οι γεμάτες μυστήριο και εξωτισμό περιγραφές τους ήταν αποκυήματα περισσότερο της φαντασίας τους και δεν σχετίζονται με την πραγματικότητα του χαρεμιού.

Λανθασμένες είναι οι πληροφορίες τους για τα «όργια» που διαδραματίζονταν στα χαρέμια και για τις χορεύτριες που ψυχαγωγούσαν το ανδρικό κοινό. Κανένας άνδρας, Μουσουλμάνος ή μη, δεν είχε το δικαίωμα να εισχωρήσει σε ένα χαρέμι, εκτός από τον Μουσουλμάνο ιδιοκτήτη-αφέντη του χαρεμιού. Όλες οι έγκλειστες γυναίκες ανήκαν μόνο σε έναν άνδρα και κανένας άλλος άνδρας δεν είχε δικαίωμα να τις δει, εκτός από τον πατέρα τους ή το πολύ στενό συγγενικό τους περιβάλλον. Όμως, στην περίπτωση των εξισλαμισμένων θηλυκών σκλάβων, που αποτελούσαν την πλειονότητα της πληθυσμιακής σύνθεσης των χαρεμιών, αυτό δεν υφίσταται, επειδή δεν υπήρχαν συγγενείς, δηλαδή πατέρας ή αδέρφια.

Σε αντίθεση με τους περιηγητές, αναρίθμητες Ευρωπαίες καθώς και Αμερικανίδες, κυρίως τον 19^ο αιώνα, εργάστηκαν, φιλοξενήθηκαν και επισκέφθηκαν, ως επίσημες ή ως ανεπίσημες προσκεκλημένες, χαρέμια που αντιστοιχούσαν σε όλο το φάσμα της κοινωνικής διαστρωμάτωσης των Οσμανών/Οθωμανών. Οι επιτόπιες μαρτυρίες των περιηγητριών μας παρέχουν αξιόπιστες πληροφορίες, περί της πολυεθνικής πληθυσμιακής σύνθεσης των Οθωμανικών χαρεμιών του 19^{ου} αιώνα, που κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας απαρτιζόνταν κυρίως από Κιρκάσιες (Τσερκέζες),⁸ και στην συνέχεια από Γεωργιανές, από μαύρες γυναίκες⁹ της Αφρικής και της Αραβίας, από Ελληνίδες,¹⁰ από μαύρους εξισλαμισμένους ευνούχους,¹¹ μόνιμα μέλη

7. Ελληνίδες, Αρμένισσες, Εβραίες επισκέπτονταν τα χαρέμια συνήθως για να πουλήσουν τα εμπορεύματά τους, να παρέχουν ποικιλότροπες υπηρεσίες, ή για να συνεργαστούν σε κάποια συνωμοσία. Επίσης, οι Ελληνίδες και οι Αρμένισσες εισχωρούσαν στα χαρέμια ως διερμηγείς των περιηγητριών ή ως έμισθες εργαζόμενες.

8. Βλέπε περιηγήτρια με κωδικό [3c], Lady Montagu, σελ. 192. 1717-‘I went to see the Sultana Hafiten, favourite of the late Emperor Mustapha...’, Βλέπε περιηγήτρια, [57a], Mary Walker σελ. 2-6, 330, καθώς και περιηγήτρια [63], Anna Vivanti, σελ. 53-56, 113.

9. Περιηγήτρια, [57a], Mary Walker, σελ. 106.

10. Βλέπε Πίνακα στην διδακτορική διατριβή της Ειρήνης Καμπερίδου: «ΜΝΕΙΑ ΣΤΙΣ ΠΕΡΙΦΗΜΟΤΕΡΕΣ ΣΟΥΛΤΑΝΕΣ», ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΟΣ ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΟΘΩΜΑΝΩΝ ΣΟΥΛΤΑΝΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΓΥΝΑΙΚΩΝ ΤΟΥ ΓΥΝΑΙΚΕΙΟΥ ΠΑΡΑΚΡΑΤΟΥΣ. Ελληνίδες, Ρωσίδες, Γαλλίδες, κλπ. στο υψηλότερο αξίωμα του Οθωμανικού κράτους. Για παράδειγμα η μητέρα του Σουλτάνου Μουσταφά ΙΙ και του Σουλτάνου Αχμέτ ΙΙΙ ήταν η Ραμνιά Γκιουλνούζ, Ελληνίδα από την Κρήτη, πρώην σκλάβα, η οποία κατείχε το αξίωμα της βαλιδέ σουλτάνας και με τους δύο γιους της, τον πρωτότοκο, τον σουλτάνο Μουσταφά ΙΙ από το 1695 μέχρι τον φόνο του το 1730 και στην συνέχεια με τον δεύτερο γιο της τον Σουλτάνο Αχμέτ ΙΙΙ (1703-1730). Επίσης, τον 19^ο αιώνα περιηγήτριες σημειώνουν ότι τέσσερις πρώην σκλάβες απέκτησαν την υψηλότερη θέση στην ιεραρχία του Μεγάλου Χαρεμιού (του Σαράι), τον τίτλο και το αξίω-

των χαρεμιών της Οθωμανίας, και από Ευρωπαίες: **φοβήτητα, κατά τις επιθυμίες των χαρεμιών, όλα τα χαρέμια γυναικών, όλα τα χαρέμια ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες.**

Σε αντίθεση με τους περιηγητές, έβλεπαν μόνο στο Μεγάλο Χαρέμι όλων των κοινωνικών τάξεων, καθώς και προσωπική συμπεριφορά των συνελύσεων και συνομιλιών των Οθωμανίδων.

Η ταύτιση

Το ανεξάντλητο υλικό του 19^{ου} αιώνα, μας παρέχει, πλούσιο υλικό, και μία ευρεία δυνατότητα, **«λο»**,¹⁹ δηλαδή με το δια-

μα της Βαλιδέ Σουλτάνας. Η Οθωμανική καταγωγή, όπως η Πρώην σκλάβες ήταν και ο Μπουλ-Αζίζ (1861-1887) και

11. Περιηγήτριες [57a]

12. Βλέπε Κεφάλαια Ι

13. Περιηγήτρια [9],

ήταν ως σκλάβοι/σκλάβες ο 100 Ευρωπαίες/Ευρωπαίου από την Αθήνα και έξη άλλες

14. Περιηγήτρια [11],

μι του Μπέη της Τυνησίας, βλέπε, επίσης, περιηγήτρια απομνημονεύματά της από μία Ιταλίδα σκλάβα, από τ

15. Η μητέρα του Σου

16. Σχετικά με τον όρο κοινωνικά και θρησκευτικά δι

κλπ, βλέπε, Billie Melman edition, Macmillan, 1995, c

17. Βλέπε: BOSTON τριες-συγγραφείς), Γεννάδι περιηγητριών στους καταλό

XIX Century», Being part of the Gennadius Library in A

Librarian of the Gennadei Shirley H. Weber, 2 vols. 19

1952, και στους καταλόγους Blackmer Collection of B. M. Blackmer). Βλέπε, επί

A.S.C.S.- American School Βιβλιοθήκη της Αθήνας, κ

18. Η πλειοψηφία των τ

τά σειρά αριθμητικής προ

των χαρεμιών της Οθωμανικής ελίτ, οι οποίοι δεν εθεωρούντο αρσενικοί, αλλά άφυλοι,¹² και από Ευρωπαίους,¹³ αναφέρονται Ιταλίδες,¹⁴ Γαλλίδες και Ιρλανδέζες.¹⁵ **Αναμφισβήτητα, κατά τις επιτόπιες μαρτυρίες των περιηγητριών και των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών, όλα τα έγκλειστα μέλη των Οθωμανικών χαρεμιών, τον 19^ο αιώνα, ήταν εξισλαμισμένες σκλάβες, απελευθερωμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων.**

Σε αντίθεση με τους περιηγητές, οι περιηγήτριες, χάρη στο φύλο τους, δεν εισχώρησαν μόνο στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου, στα Οθωμανικά χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, και στα 'παιδικά χαρέμια', αλλά είχαν πρόσβαση, καθώς και προσωπική συμμετοχή και στους γυναικείους χώρους ή τόπους συναντήσεων, συνελεύσεων και συνομισιών, όπως ήταν τα ιδιωτικά και τα δημόσια γυναικεία λουτρά των Οθωμανίδων.

Η ταύτιση με το «Άλλο»¹⁶ και η γυναικεία οπτική.

Το ανεξάντλητο υλικό¹⁷ των δυτικών γυναικών,¹⁸ και ιδιαίτερα εκείνο του 19^{ου} αιώνα, μας παρέχει, πέραν της πληθώρας πληροφοριών, συνομιλιών και επικοινωνιών, και μία ευρεία δυνατότητα αντίληψης της ταύτισης των περιηγητριών με «το Άλλο»,¹⁹ δηλαδή με το διαφορετικό σε σύγκριση με τα δυτικά συστήματα συμπεριφοράς,

μα της Βαλιδέ Σουλτάνας. Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ II (1808-1836) ήταν Γαλλίδα ή Γάλλο-Αμερικανικής καταγωγής, όπως υποστήριξε το 1816 η Γαλλίδα περιηγήτρια Mme. de la Ferte Meun,[10]. Πρώην σκλάβες ήταν και οι μητέρες των σουλτάνων Αμπτούλ-Μεζίντ (1836-1861), του Σουλτάνου Αμπτούλ-Αζίζ (1861-1887) και Αμπτούλ-Χαμίντ II (1876-1909).

11. Περιηγήτριες [57^α], σελ. 101, περιηγήτρια [63] σελ., 60, 115, και περιηγήτρια [37] σελ. 227.

12. Βλέπε Κεφάλαια II.

13. Περιηγήτρια [9], Louise Demont, σελ. 409. Το 1816 ένας μεγάλος αριθμός Ευρωπαίων κρατούσαν ως σκλάβοι/σκλάβες στην Τυνησία και πωλούνταν στο σκλαβοπάζαρο εκεί. Περιηγήτρια αγόρασε 100 Ευρωπαίους/Ευρωπαϊούς σκλάβους/σκλάβες από το σκλαβοπάζαρο της Τυνησίας, τρεις Ελληνίδες από την Αθήνα και έξι άλλες αγνώστων εθνικοτήτων από το Κάιρο και τους/τις απελευθέρωσε.

14. Περιηγήτρια [11], Louise Demont, σελ. 18. Το 1816 υπήρχαν 500 έγκλειστες γυναίκες στο χαρέμι του Μπέη της Τυνησίας, η πλειοψηφία των οποίων μιλούσαν Ιταλικά. Όσον αφορά αυτές τις γυναίκες, βλέπε, επίσης, περιηγήτρια [14α], Celine (Countess Stephano) σελ. 78. Η Celine, [14α] αποκαλύπτει στα απομνημονεύματά της αργότερα, ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη πασά της Πάτρας, υπήρχε, το 1816, και μία Ιταλίδα σκλάβα, από της όχθες του Adige.

15. Η μητέρα του Σουλτάνου Μαχμούτ II (1808-1836) ήταν Γαλλίδα.

16. Σχετικά με τον όρο, «το Άλλο» («The Other»), δηλαδή το πολιτισμικά, πολιτιστικά, ηθικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενείς, ασύμφωνο κλπ, βλέπε, Billie Melman. Women's Orients. English Women and the Middle East, 1718-1918. Second edition, Macmillan, 1995, σελ. 1, 5, 9, 315-17.

17. Βλέπε: BOSTON PUBLIC LIBRARY (πάνω από 2000 γυναίκες συγγραφείς και περιηγήτριες-συγγραφείς), Γεννάδιος Βιβλιοθήκη [Αθήνα] (περισσότερες από 100 περιηγήτριες, καθώς και ονόματα περιηγητριών στους καταλόγους της Weber, Shirley W., Voyages and Travels in the Near East made during the XIX Century», Being part of a larger Catalogue of works on Geography, Cartography, Voyages and Travels in the Gennadius Library in Athens. Compiled and provided with a preface and index by Shirley Howard Weber, Librarian of the Gennadeion. [Weber, 99 (Voyages and Travels in the Near East during XIX — compiled by Shirley H. Weber, 2 vols. 1952-53], The American School of Classical Studies at Athens, Princeton-New Jersey. 1952, και στους καταλόγους της Navari, Leonora. Greece and the Levant, the Catalogue of the Henry Myron Blackmer Collection of Books and Manuscripts, London: London: Maggs Bros. LTD. 1989, (Estate of Henry M. Blackmer). Βλέπε, επίσης, περιηγήτριες στην βιβλιοθήκη της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών/A.S.C.S.- American School of Classical Studies, Blagen Library and Rare Book Room [Αθήνα], στην Εθνική Βιβλιοθήκη της Αθήνας, καθώς και την ιδιωτική συλλογή του συλλέκτη, κ. Στάθη Φινόπουλο (Αθήνα).

18. Η πλειοψηφία των περιηγητριών του 19^{ου} αιώνα, ήταν κυρίως Αγγλίδες, και στην συνέχεια, κατά σειρά αριθμητικής προτεραιότητας, Γαλλίδες, Γερμανίδες, Αμερικανίδες, Σουηδέζες και Ελβετίδες.

ηθών, εθίμων και τρόπων. «Το Άλλο» δηλώνει το πολιτισμικά, πολιτιστικά, κοινωνικά και θρησκευτικά διαφορετικό, αντίθετο, ανόμοιο, ξέχωρο, αλλιώτικο, ανομοιογενές, και ασύμφωνο με τα δυτικά τους πρότυπα. Ωστόσο, αυτή η ταύτιση των Ευρωπαϊκών περιηγητριών με «το Άλλο» δονεί, υπερφαλαγγίζει - και πολλές φορές - **καταλύει τους πολιτισμικούς φραγμούς του Ισλάμ**. Αυτές οι αυτόπτες μάρτυρες, που, λόγω φύλου, εισχώρησαν στα χαρέμια - και όχι μόνο - δεν προσέγγισαν απλά, αλλά ταυτίστηκαν με «το Άλλο», δηλαδή με τις έγκλειστες γυναίκες, κατορθώνοντας να συνυπάρξουν, να συμπλεύσουν ή να διασχίσουν τους θρησκευτικούς και πολιτισμικούς θεσμούς του Ισλάμ, **ενώ με την δημοσίευση των έργων τους «εξημέρωσαν» και αποσαφήνισαν, δηλαδή απομυθοποίησαν, την Ανατολή στο δυτικό κόσμο της εποχής τους, γκρεμίζοντας το μυστήριο και την ονειροφαντασία:**

«Οι γραπτές εικόνες των ποιητών μας σχετικά με την ζωή του Χαρεμιού είναι εκτυφλωτικές»²⁰, δηλώνει η Αγγλίδα γκουβερνάντα του γιου του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, Emmeline Lott, στο δίτομο έργο της, που δημοσιεύτηκε το 1866. «Έχω επισκεφθεί και έχω κατοικήσει σε τρία χαρέμια, που θα έπρεπε να είναι, και αναμφίβολα είναι, τα πιο θαυμάσια χρυσά κλουβιά, και δεν έχω καμμία επιθυμία να επισκεφθώ ή να ζήσω σε τέταρτο.»²¹

Η περιηγητική τους εμπειρία, το γυναικείο ταξίδι και η συνάντηση των περιηγητριών με αυτό το «Άλλο», μέσα στο θεσμό του Οθωμανικού χαρεμιού, παρέπεμπε σε φαινόμενα, όπως αυτά της πολυγυνίας, του συστήματος της παλλακίδας (concubinage system), της θηλυκής δήμευσης, και του γενικού εγκλεισμού των γυναικών ως μίας συλλογικής οντότητας μέσα σε ένα χώρο, στο χαρέμι. Ο απόλυτος αποκλεισμός του γυναικείου φύλου από την συμμετοχή στο δημόσιο βίο, ο γενικός συλλογικός εγκλεισμός τους ως μίας οντότητας και η αυστηρή επιβολή της κάλυψης του γυναικείου σώματος και προσώπου, παρότρυνε τις περισσότερες περιηγήτριες να κάνουν αναλογικές ή παράλληλες συγκρίσεις μεταξύ της δικής τους 'μονογαμικής' δυτικής κοινωνίας και της πολυγαμικής Ανατολής. Εν ολίγοις, παρείχε πλαίσια για συγκρίσεις μεταξύ της ζωής της δυτικής γυναίκας και της έγκλειστης γυναίκας. Ένα επακόλουθο αυτής της προσέγγισης ήταν η ταύτιση των περιηγητριών με τις γυναίκες της Ανατολής. Οι παρατηρήσεις και οι πληροφορίες, που απορρέουν ως αποτέλεσμα αυτής της στενής τους διαφυλικής (gender) σχέσης,²² δηλαδή εκείνης των περιηγητριών με των έγκλειστων γυναικών, αποκαλύπτουν την κυριολεκτικά έντονη, απόλυτη, ολοφάνερη και ξεκάθαρη γραμμική διαφυλική διχοτόμησης, μεταξύ των δύο φύλων, γεγονός που οι περιηγήτριες το περιέγραψαν ως η διχοτόμηση της Οθωμανικής οικογένειας ή του Οθωμανικού νοικοκυριού.

19. «The Other». Όσον αφορά τον όρο «το Άλλο», βλέπε, Billie Melman. *Women's Orient. English Women and the Middle East, 1718-1918*. Second edition, Macmillan, 1995., σελ. 1, 5, 9, 315-17.

20. [51β] Emmeline Lott. «The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and CONSTANTINOPLE.» By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume II., [51β], σελ. 289]

21. Ibid., σελ. 289 [51β]

22. Όσον αφορά τον όρο, «gender» ή «gender relation», βλέπε: Karen R. Lawrence. *Penelope Voyages. Women and Travel in the British Literary Tradition*. Cornell University Press, Ithaca and London, και Billie Melman. *Women's Orient. English Women and the Middle East, 1718-1918*. Second edition, Macmillan, 1995.

Η γυναικεία οπτική τους με τις έγκλειστοντονα έκδηλη στα γραφίους «γυναικείους» ό νέες έννοιες ή λέξεις συνδυασμό των Αγγλικ και freedom (slavedom)

(A Narrative of the Marchioness of London mankind, οι οποίοι δηλ μία ξεχωριστή διαφυλική περιηγήτριες εκφράζουν, άνδρες που καταδικάζα να στολίζει το χρυσό τ χρησιμοποιούν επανεί ή αισθάνθηκα, ένα χαρ

Εξαιρετικά σπουδ και χρησιμοποιεί, για τείες τον 20ο αιώνα. Ι και επικρατεί μέχρι ο «ο προνομιακός βιανες Πολιτείες, για πω γωγές) έγγαμων γυν

Η πρώτη περιηγηταν η Ελβετίδα Louί της Τυνησίας και το

23. [32^b] Emily Bea the Lebanon, at Palmyr London, Longman, Gree

24. [27^a] Marchion

25. Βλέπε περιηγι Tequi, Libraire-Editeur

26. [6] 1795-1796 I the Taurida, or Crimea, and all the other countri Jassy. By Mrs. Maria G Female Nobility of Rus M.D. F.R.S. and F.S.A. &c. &c. Phisician to tl Councillor of State to H along the Eyxine coast, medals, monuments, in Lion Passage, Fleet Str

27. Αναφερόμενο σον αφορά τον βιασμό

Η γυναικεία οπτική και η τάση των περιηγήτριών προς σύγκριση, ιδιαίτερα η ταύτισή τους με τις έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, είναι εμφανής και έντονα έκδηλη στα γραπτά τους. Περιηγήτριες επινοούν και εφευρίσκουν καινούργιους «γυναικείους» όρους ή ορολογίες, όπως: «WOMANITY» (ΓΥΝΑΙΚΟΤΗΤΑ), νέες έννοιες ή λέξεις όπως: «SLAVEDOM»²³, που προέρχονται αντίστοιχα από τον συνδυασμό των Αγγλικών όρων woman και humanity (womanity), καθώς και slavery και freedom (slavedom). Χρησιμοποιούν όρους όπως, «WOMAN-KIND»²⁴,

(A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry, London, Henry Colburn, (1842 ?) [27a], σελ. 146), αντί για mankind, οι οποίοι δηλώνουν ότι ακόμα και οι δυτικές περιηγήτριες κινούνταν μέσα σε μία ξεχωριστή διαφυλική σφαιρα στις δικές τους δυτικές κοινωνίες. Για παράδειγμα, περιηγήτριες εκφράζουν, κατ' επανάληψη, την αντίθεσή τους και επιτίθενται στους δυτικούς άνδρες που καταδικάζουν την δυτική γυναίκα να μένει στο σπίτι της δίπλα στο τζάκι της, για να στολίζει το χρυσό της κλουβί.²⁵ Πολλές περιηγήτριες, σε αντίθεση με τους περιηγητές, χρησιμοποιούν επανειλημμένα την φράση «I feel... ή I felt...», δηλαδή αισθάνομαι, ένιωσα ή αισθάνθηκα, ένα χαρακτηριστικό ή ένα συναίσθημα που αποδίδεται στο γυναικείο φύλο.

Εξαιρετικά σπουδαίο είναι το γεγονός ότι μία περιηγήτρια του 18^{ου} αιώνα εισάγει και χρησιμοποιεί, για πρώτη φορά, έναν όρο που εμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 20ο αιώνα. Εισηγήγε και εγκαινίασε έναν όρο που διαδόθηκε, καθιερώθηκε και επικρατεί μέχρι σήμερα. Το 1795 η Maria Guthrie χρησιμοποίησε πρώτη τον όρο «ο προνομιακός βιασμός» ή «privileged rape»,²⁶ που χρησιμοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, για πρώτη φορά τον 20ο αιώνα, σε διάφορες δικαστικές υποθέσεις (αγωγές) έγγαμων γυναικών κατά των συζύγων τους.²⁷

Η πρώτη περιηγήτρια του 19^{ου} αιώνα, που εξέφρασε την ταύτιση με «το Άλλο», ήταν η Ελβετίδα Louise Demont, η οποία, το 1816, επισκέφθηκε τα χαρέμια του Μπέη της Τυνησίας και του γιου του, καθώς και εκείνο του κυβερνήτη της Πάτρας, μαζί με

23. [32^b] Emily Beaufort, 1858-1859. Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32^b], σελ. 399.

24. [27^a] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.

25. Βλέπε περιηγήτρια, [34], 1862-1863 Marquise de Laubespain. «Esquisses de Voyages», Paris Tequi, Libraire-Editeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891 σελ. 3-4.

26. [6] 1795-1796 MRS. MARIA GUTHRIE. «A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburg, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects.» London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802. [6], σελ. 251-252.

27. Αναφερόμενο στον βιασμό της συζύγου από τον σύζυγό της, και κατ' επέκταση «date rape», όσον αφορά τον βιασμό της γυναίκας από τον «φίλο» της ή συνοδό της.

Η γυναικεία οπτική και η τάση των περιηγητριών προς σύγκριση, ιδιαίτερα η ταύτισή τους με τις έγκλειστες γυναίκες των Οθωμανικών χαρεμιών, είναι εμφανής και έντονα έκδηλη στα γραπτά τους. Περιηγήτριες επινοούν και εφευρίσκουν καινούργιους «γυναικείους» όρους ή ορολογίες, όπως: «WOMANITY» (ΓΥΝΑΙΚΟΤΗΤΑ), νέες έννοιες ή λέξεις όπως: «SLAVEDOM»²³, που προέρχονται αντίστοιχα από των συνδυασμό των Αγγλικών όρων woman και humanity (womanity), καθώς και slavery και freedom (slavedom). Χρησιμοποιούν όρους όπως, «WOMAN-KIND»,²⁴

(A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry, London, Henry Colburn, (1842 ?) [27a], σελ. 146), αντί για mankind, οι οποίοι δηλώνουν ότι ακόμα και οι δυτικές περιηγήτριες κινούνταν μέσα σε μία ξεχωριστή διαφυλική σφαίρα στις δικές τους δυτικές κοινωνίες. Για παράδειγμα, περιηγήτριες εκφράζουν, κατ' επανάληψη, την αντίθεσή τους και επιτίθενται στους δυτικούς άνδρες που καταδικάζουν την δυτική γυναίκα να μένει στο σπίτι της δίπλα στο τζάκι της, για να στολίζει το χρυσό της κλουβί.²⁵ Πολλές περιηγήτριες, σε αντίθεση με τους περιηγητές, χρησιμοποιούν επανειλημμένα την φράση «I feel... ή I felt...», δηλαδή αισθάνομαι, ένιωσα ή αισθάνθηκα, ένα χαρακτηριστικό ή ένα συναίσθημα που αποδίδεται στο γυναικείο φύλο.

Εξαιρετικά σπουδαίο είναι το γεγονός ότι μία περιηγήτρια του 18^{ου} αιώνα εισάγει και χρησιμοποιεί, για πρώτη φορά, έναν όρο που εμφανίστηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες τον 20ο αιώνα. Εισήγαγε και εγκαινίασε έναν όρο που διαδόθηκε, καθιερώθηκε και επικρατεί μέχρι σήμερα. Το 1795 η Maria Guthrie χρησιμοποίησε πρώτη τον όρο «ο προνομιακός βιασμός» ή «privileged rape»,²⁶ που χρησιμοποιήθηκε στις Ηνωμένες Πολιτείες, για πρώτη φορά τον 20ο αιώνα, σε διάφορες δικαστικές υποθέσεις (αγωγές) έγγαμων γυναικών κατά των συζύγων τους.²⁷

Η πρώτη περιηγήτρια του 19^{ου} αιώνα, που εξέφρασε την ταύτιση με «το Άλλο», ήταν η Ελβετίδα Louise Demont, η οποία, το 1816, επισκέφθηκε τα χαρέμια του Μπέη της Τυνησίας και του γιου του, καθώς και εκείνο του κυβερνήτη της Πάτρας, μαζί με

23. [32^b] Emily Beaufort, 1858-1859. Egyptian Sepulchres and Syrian Shrines, including some stay in the Lebanon, at Palmyra, and in Western Turkey by Emily A. Beaufort, in two volumes, Volume II., London, Longman, Green, Longman, and Roberts. 1861. [32^b], σελ.399.

24. [27^a] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840.

25. Βλέπε περιηγήτρια,[34], 1862-1863 Marquise de Laubespain. «Esquisses de Voyages», Paris Tequi, Libraire-Editeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891 σελ. 3-4.

26. [6] 1795-1796 MRS. MARIA GUTHRIE. «A tour performed in the years 1795 - 1796 through the Taurida, or Crimea, the antient kingdom of Bosphoros, the once powerful republic of Tauric Cherson, and all the other countries on the north shore of the Euxine, ceded to Russia by the Peace of Kainardgi and Jassy. By Mrs. Maria Guthrie, formerly acting directress of the Imperial Convent for the Education of the Female Nobility of Russia; described in a series of letters to her husband the editor, Matthew Guthrie M.D. F.R.S. and F.S.A of London and Edinburgh, member of the Philosophical Society of Manchester, &c. &c. Phisician to the First and Second Imperial Corps of Noble Cadets in St. Petersburg, and Councillor of State to His Imperial Majesty of All The Russians. The whole illustrated by a map of the toyr along the Eyxine coast, from the Dniester to the Cuban, with engravings of a great number of ancient coins, medals, monuments, inscriptions, and other curious objects.» London. Printed by Nichols and Son, Red Lion Passage, Fleet Street, For T. Cadill, Jun. And W. Daview, in The Strand. 1802. [6], σελ. 251-252.

27. Αναφερόμενο στον βιασμό της συζύγου από τον σύζυγό της, και κατ' επέκταση «date rape», όσον αφορά τον βιασμό της γυναίκας από τον «φίλο» της ή συνοδό της.

την Πριγκίπισσα της Ουαλίας και τις γυναίκες της ακολουθίας της.²⁸ Δήλωσε ότι ένοιωθε προσβολή για το φύλο της και για αυτές «τις άτυχες σκλάβες», τα «δύστυχα θύματα που μόλις εγλεισθούν, δεν θα βγαίνουν έξω πια, θα ζουν εκεί, και οι μέρες τους θα τελειώσουν εκεί...»²⁹

Την περιηγητική τακτική και συνήθεια της Πριγκίπισσας Καρολίνας να αγοράζει σκλάβες στα σκλαβοπάζαρα, το 1816, με σκοπό την απελευθέρωσή τους, να τις προικίζει, δηλαδή να τις παρέχει οικονομική βοήθεια για την αποκατάστασή τους, και να τις επιστρέφει στις οικογένειές τους, επιβεβαιώνουν η Louise Demont και η Celine (Countess Stephano).³⁰ Για παράδειγμα, στην Αθήνα, το 1816, όπως μας πληροφορεί η Celine, η Πριγκίπισσα της Ουαλίας Καρολίνα, τότε μελλοντική Βασίλισσα της Μεγάλης Βρετανίας, αγόρασε τρεις Ελληνίδες σκλάβες και τις απελευθέρωσε. Προίκισε τις δύο, οι οποίες παντρεύθηκαν λίγο αργότερα. Η τρίτη Ελληνίδα, που απελευθέρωσε από την δουλεία η Πριγκίπισσα Καρολίνα, το 1816, σκοτώθηκε το 1824, στην σφαγή του Μεσολογγίου.³¹

Ένδειξη αυτής της ταύτισης είναι και η ακόλουθη μαρτυρία της Αγγλίδας περιηγήτριας Anna Vivanti, το 1865, μετά από πολλές επισκέψεις της σε Οθωμανικά χαρέμια της Κρήτης και της Κωνσταντινούπολης: «Αχ, θα μπορούσα να συγχωρήσω σχεδόν οτιδήποτε στους Τούρκους. Δεν θα τους καταδικάσω που έσβησαν το σήμα του σταυρού από την Αγία Σοφία, που έκαναν τον Παρθενώνα αποθήκη πυρομαχικών, ή που έσφαξαν τους Χριστιανούς, αλλά ένα πράγμα δεν μπορώ να συγχωρήσω, το ότι καταδικάζουν τις γυναίκες τους σε μία ζωή ματαιότητας, άγνοιας, ανηθικότητας, και πρόωρου θανάτου. Διότι οι Τουρκάλες, που υπήρξαν υγιείς και δυνατά κορίτσια στην ηλικία των δώδεκα ετών ... πεθαίνουν κατά εκατοντάδες πρόωρα από την υπερκατανάλωση μεταξύ της ηλικίας των δεκαοχτώ και τριάντα ετών, ως αποτέλεσμα του αφύσικου και ανθυγιεινού τρόπου ζωής (στο χαρέμι).»³²

Ακόμα, υπήρχαν δυτικές περιηγήτριες που έφθασαν στο σημείο να επικροτήσουν τη «μοιχεία». Παρατήρησαν ότι παρόλες τις επιτηρήσεις και τις επιφυλάξεις, δεν υπήρχε γυναίκα, τουλάχιστον στην Κωνσταντινούπολη, που να ήταν πιστή στον άνδρα της ή στον ιδιοκτήτη-κύριό της. Έφθασαν στο σημείο να δηλώσουν, ότι πιστές ήταν μόνο εκείνες που δεν μπορούσαν να κάνουν διαφορετικά. Αναρωτήθηκαν, επίσης, πώς μπορούσαν να ήταν πιστές και αφοσιωμένες στους συζύγους τους ή στους ιδιοκτήτες τους,

28. [11], 1816. Louise Demont. Journal of the Visit of her Majesty the Queen (Caroline), to Tunis, Greece, and Palestine, written by Louise Demont, with other corresponding papers, collected in Switzerland, and translated by Edgar Garston. London, T. and J. Allman, 1821. σελ. 18.

29. Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain: Including Visits to Various Parts of Germany, France, Italy, Greece, Palestine, &c. &c. and Comprising the Latest Description of those Interesting Countries, With Remarks on the State of Society, Religion, Manners, Customs, Antiquities, Arts, Literature, Natural Curiosities, &c. &c. particularly such as have become THE PRESENT SEAT OF WAR. BY ONE OF HER MAJESTY'S SUITE. The Whole Embellished with Picturesque views, &c. London: printed for and Published by Jones & Co., Oxford Arms Passage, Paternoster Row. 1821. [9] σελ. 403.

30. [14a] Celine (Countess Stephano). ADVENTURES of a Greek Lady, the adopted daughter of the late Queen Caroline, written by herself. London, Henry Colburn, 1849. 2 vols. Portrait 12 mo. [14a], σελ. 91-92.

31. Ibid, σελ.117. [14a]

32. [63] 1865 Anna Vivanti. A Journey to Crete, Constantinople, Naples and Florence. Three months abroad. By Anna Vivanti. London, printed for private circulation, 1865. σελ. 116-117.

εφόσον δεν τους επέλεξε επίσης, κατανόηση ή δικαιοσύνη στην «τέχνη» της υποταγής», ένα δουλικό πνεύμα τους και στους ιδιοκτήτες της δουλείας του Οθωμανικού χαρέμι.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια Anna Vivanti πολύ δύσκολο να διακρίνει και τους τρόπους ζωής, πνεύμα, χωρίς προκαταλήψεις, μία αμυδρή ιδέα για τις λειτουργίες της παρανόησης ή της εγκαταλείπουν τα χαρέμια τους κανόνες συμπεριφοράς τόσο και εμείς έχουμε τη δυνατότητα να τους κατανοήσουμε.

Οι περιηγήτριες αναζητούν στη μαρτυρία τους στοιχεία τελείως ανόμοια από αυτά και ξεχωριστά γυναίκες, οι οποίες στηριζόμενες με εκείνα τα στοιχεία κοινωνία ή μικρόκοσμο, ματαιότητας, ουσιαστικά συζύγους, πατέρες ή γονείς.

Οι μαρτυρίες των περιηγήτριών και του 19^{ου} αιώνα, μας παρέχουν Οθωμανικού χαρέμι, Μουσουλμάνους και της εποχής της γυναίκας στο Ισλάμ, διαμαρτυρίες τους για τα χαρέμια.

Σε αντίθεση με τους περιηγητές που περιγράφουν τις διαφορές χαρακτήρα των χαρεμιών, «του χαρέμι», «της μεσαιας τάξης Οθωμανικής ελίτ, του Σουλτανικού χαρέμι, εκείνα των διαφόρων τριτογενών ανδρών», «των γερόντων Ιδιαίτερο ενδιαφέρον π

33. [57a,b] Mary Adelaide, nee, Crete, and Roumania. By Mary Adelaide. Written by an artist with near [57^a] σελ. 119.

34. Βλέπε Διδακτορική Διατριβή «Αποκαλούν εδώ οικογένεια»

35. «women of different character» in the Majesty, Caroline Queen of Great Britain, 1821.

36. Βλέπε [30a], 1850, 1851. La vie intime et la vie non intime des Deux Mondes. 1855.

εφόσον δεν τους επέλεξαν οι ίδιες και δεν τους αγαπούσαν. Οι περιηγήτριες έδειχναν, επίσης, κατανόηση ή δικαιολογούσαν το γεγονός ότι οι έγκλειστες γυναίκες είχαν εξελιχθεί στην «τέχνη» της υποκρισίας και της ίντριγκας, και ότι φορούσαν μία «μάσκα υποταγής», ένα δουλικό προσώπειο και ένα κάλυμμα υποκρισίας μπροστά στους συζύγους τους και στους ιδιοκτήτες τους, έτσι ώστε να επιβιώσουν μέσα στο δεσποτισμό της δουλείας του Οθωμανικού χαρεμιού και να πετύχουν τους διάφορους στόχους τους.

Η Αγγλίδα περιηγήτρια-ζωγράφος Mary Adelaide Walker (1857-1897) γράφει: «Είναι πολύ δύσκολο να διαμορφώσουμε μία αμερόληπτη κρίση, σχετικά με ήθη και έθιμα και τους τρόπους ζωής, που είναι τόσο διαφορετικά από τα δικά μας. Όμως, αν (δυτικά) άτομα, χωρίς προκαταλήψεις ανάμεσά μας, μπορούσαν να διαμορφώσουν ακόμα και μία αμυδρή ιδέα για τις λανθασμένες ιδέες που επικρατούν εδώ εξαιτίας μας, για την αξιοληνητή παρανόηση [ή παρερμηνεία] των απλών πράξεων (των γυναικών όταν εγκαταλείπουν τα χαρέμια τους, δηλαδή στις εξόδους τους), συγκρίνοντας με τους δικούς τους κανόνες συμπεριφοράς, τότε θα μπορούσαμε να αντιληφθούμε, σε κάποιο βαθμό, τόσο και εμείς έχουμε την τάση να παρεξηγήσουμε την θηλυκή ζωή στην Ανατολή...»³³

Οι περιηγήτριες ανακάλυψαν, μέσα στην Οθωμανική Ανατολή, ένα διαφυλικό σύστημα τελείως ανόμοιο από το δικό τους, στο οποίο υπήρχαν κυριολεκτικά διαφορετικά και ξεχωριστά γυναικεία προσωπικά συμφέροντα και ξεχωριστές κοινωνικές δραστηριότητες με εκείνα της ανδρικής κοινωνίας.³⁴ Μέσα στην αποκλειστικά γυναικεία κοινωνία ή μικρόκοσμο, επεσήμαναν έντονα ότι οι γυναίκες δεν είχαν καμμία πραγματική σχέση, ουσιαστική επικοινωνία ή κοινωνική επαφή με τους άνδρες ιδιοκτήτες, συζύγους, πατέρες ή γιους τους.

Οι μαρτυρίες των περιηγητριών και των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών του 18^{ου} και του 19^{ου} αιώνα, μας παρέχουν πληροφορίες σχετικά με την πολυεθνική δουλεία³⁵ του Οθωμανικού χαρεμιού, την πραγματική καθημερινή ζωή της γυναίκας- της ελεύθερης Μουσουλμάνας και της εξισλαμισμένης σκλάβας στην Οθωμανική αυτοκρατορία- την θέση της γυναίκας στο Ισλάμ, τις αντιλήψεις των έγκλειστων στα χαρέμια γυναικών και τις διαμαρτυρίες τους για το Κοράνι, για το θρησκευτικό δίκαιο, για τα ήθη και έθιμα, κλπ.

Σε αντίθεση με τους περιηγητές, οι περιηγήτριες εντοπίζουν, αντιλαμβάνονται και περιγράφουν τις διαφορές, τις ιδιαιτερότητες, τη διαφορετικότητα ή τον ιδιαίτερο χαρακτήρα των χαρεμιών, τα οποία αποκαλούν «τα χαρέμια των φτωχών», «του χωρικού», «της μεσαίας τάξης», της «μεσαίας εύπορης τάξης», «των bourgeois», της Οθωμανικής ελίτ, του Σουλτάνου ή της Υψηλής Πύλης, των επαρχιωτών της Μικράς Ασίας, εκείνα των διαφόρων πόλεων, της πρωτεύουσας (Κωνσταντινούπολης), «των νέων ανδρών», «των γερόντων», και των «Πιστών Μουσουλμάνων της παλαιάς σχολής».³⁶ Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν, επίσης, οι περιγραφές τους, που αφορούν στην

33. [57a,b] Mary Adelaide Walker. *Eastern Life and Scenery, with excursions in Asia Minor, Mytilene, Crete, and Roumania*. By Mrs. Walker. London, Chapman and Hall, 1886. 2 Vols. (in two volumes) Written by an artist with nearly thirty years experience in the East. Interesting accounts of life and customs. [57^a,] σελ. 119.

34. Βλέπε Διδακτορική Διατριβή της Ειρήνης Καμπερίδου, Κεφάλαιο III, όσον αφορά, «Αυτό που αποκαλούν εδώ οικογένεια» ή η διχοτόμηση της Οθωμανικής οικογένειας.

35. «women of different nations.» Βλέπε, Louise Demont, (1816). *Voyages and Travels of Her Majesty, Caroline Queen of Great Britain...* By One of Her Majesty's Suite. 1821,, σελ. 403.

36. Βλέπε [30a], 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso. *La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II.*, Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855.

παιδική δουλεία, δηλαδή στα «παιδικά χαρέμια», ή σε αυτό που ονομάζουν «το μικρό χαρέμι», «το χαρέμι σε μινιατούρα» ή «η μικρή σχολή» για τους μελλοντικούς τους ρόλους στην υποταγή, στην υπακοή και στην δουλικότητα.³⁷

Για παράδειγμα, από τις επιστολές, με ημερομηνίες 1715-1718, της πρώτης αναγνωρισμένης περιηγήτριας-συγγραφέα Lady Mary Wortley Montagu,³⁸ στην οποία παραπέμπουν πολλοί περιηγητές και περιηγήτριες, μαθαίνουμε για πρώτη φορά από επιτόπιες περιγραφές, για τα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Μετά από προσωπική συμμετοχή της, σε δημόσιο γυναικείο λουτρό, πληροφορούμαστε, για πρώτη φορά, και για το «γυναικείο καφενείο» των Οθωμανίδων, όπως αποκάλεσε τα γυναικεία λουτρά, το 1717, η Montagu. Το 1786, τα χαρέμια και τα γυναικεία λουτρά αναφέρονται και στις επιστολές της δεύτερης περιηγήτριας, του 18^{ου} αιώνα, της Lady Elizabeth Craven,³⁹ η οποία μετά το διαζυγίο της ξεκίνησε τις περιηγήσεις της. Όμως, τον 19^ο αιώνα, συναντάμε έναν μεγάλο αριθμό περιηγητριών, που εισχώρησε στα χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων, και που συμμετείχε στα γυναικεία ιδιωτικά και δημόσια λουτρά των Οθωμανίδων.

Ενδεικτικά, το 1816 δυτικές γυναίκες διεισδύουν στα χαρέμια του μπέη της Τυνησίας και του γιου του, καθώς και στο χαρέμι του κυβερνήτη της Πάτρας.⁴⁰ Το 1836 περιηγήτριες μας εισάγουν στα χαρέμια των Τούρκων εμπόρων και της Οθωμανικής ελίτ⁴¹ της Κωνσταντινούπολης, ακόμα και κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, καθώς και στα χαρέμια της ευρύτερης Οθωμανικής επικράτειας, όπως στο χαρέμι του Μουσταφά Πασά της Σκόδρα, και σε εκείνο του αντικαταστάτη του, Ομέρ Πασά.⁴² Το 1836 περιηγήτριες μπαίνουν στο χαρέμι της μεγαλύτερης αδελφής του Σουλτάνου Μαχμούτ Β', της Πριγκίπισσας Εσσεμέ ή Ασμέ Σουλτάνα.⁴³ Επισκέπτονται το χαρέμι

του cadi του Τσερκές (Τζαμασκό)⁴⁵. Το 1839 εισχώρησε στην Κωνσταντινούπολη η Πασά κατά την διάρκεια της διαμονής της με τον Αλί Πασά, κυβερνήτη της Αιγύπτου, επίσης, στα χαρέμια των Τούρκων.⁴⁹ Το 1852 τις συναντάμε στο χαρέμι του Τσερκές, την αρχαία Αντιόχεια.

Όσον αφορά τις ιδιαιτερότητες που υπάρχουν στο χαρέμι του κυβερνήτη, σε αντίθεση με το γενικό χαρέμι, όπως επίσης, ότι ο Πασάς απαγορεύει την είσοδο των γυναικών/ντόπιου πληθυσμού. Φαίνεται ότι το 1862, εισχωρούν στο χαρέμι της Πασά κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου, οι γυναίκες σε χαρέμια όλων των κοινωνικών τάξεων και της υπόδουλης Κρήτης. Το 1870 προσεγγίζει

44. Ibid., σελ. 96-105. [40^α]

45. [41a,b] 1836 - Mrs. S. ... 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ...)

46. [43], 1839-1840 Mar... Diary of a tour in Greece, Tu... London, Henry Colburn, 1841.

47. [27^α] Marchioness of... travels to Vienna, Constantin... Henry Colburn, (1842 ?) [27^α]. Emma Dawson Damer. The H... the Holy Land. By the Hon. M...

48. [26v1], [26v2]. 1840-4... MINSTER. «A Narrative of... Volumes. London; John Mur...

49. [45α], [45β], Melek I...

50. 1857, 1860, 1866, 18... [1857-1897], 40 χρόνια περιη...

51. 1850, 1852, 1858 Min... intime et la vie nomade en Or... Anne. Seconde Serie De La... Mondes. 1855. [30^α], σελ. 467

52. Περιηγήτρια [30α],

53. [31] 1855 - 1858, LA... By Lady Hornby. With illus... Ordinary To Her Majesty. 18...

54. [34] 1862-63 MA... Libraire-Editeur 85, Rue de F...

55. [45α] [45β] Melek F... rem: or, the Autobiography o... and Hall, 193 Piccadilly. 187... THE HAREM. The Autobi... Edited by L.A. Chamerovzov

37. Ibid., [30^α], σελ. 1034-1045.

38. [3^{α,β,γ}] 1715, 1716 - 1718 Lady Mary Wortley Montagu or Lady Mary Pierrepont. «An Additional Volume to the letters of the Right Honourable M...y W...y M...e: Written, during her travels in Europe, Asia and Africa, to Persons of Distinction, Men of Letters, &c. in different Parts of Europe which contain, Among other curious Relations, Accounts of the policy and manners of the Turks; Drawn from Sources that have been inaccessible to other Travellers.» LONDON: Printed for T. Becket and P.A. de Hondt, in the Strand. MDCCLXVII, [3^α].

39. [4] 1785-1788 The Right Honourable Elizabeth Craven. Honourable -«A Journey Through The Crimea to Constantinople In A Series Of Letters Written In The Year 1786.» London, G.G. J. and J. Robinson, 1789. [4] -Βλέπε, επίσης, CRAVEN, ELIZABETH (BERKELY) baroness Craven, afterwards margravine of Ansbach, 1750-1828. Memoirs of the margravine of Ansbach. Written by herself. London, Henry Colburn, 1826.

40. Βλέπε περιηγήτριες, [11] Louise Demont, [14α,β] Celine (Countess Stephano), [9], Caroline, the Princess of Wales.

41. [40^{α,β,γ}] 1835-1836 MISS JULIA PARDOE «The City of the Sultan, and domestic manners of the Turks in 1836. By Miss Pardoe. London, Henry Colburn, 1837. 2 vols., frontispieces, engraved title-pages and 14 engravings. 8vo. (Author arrived in Constantinople December 30, 1835., Volume I., [40^α] σελ. 16-32.

42. Ibid., σελ. 223-228, 229-254. [40^α]

43. Ibid., σελ. 98. [40^α]

του *cadi* του Τσερκές (Tzeckerghes), κοντά στην Προύσα⁴⁴, καθώς και ένα χαρέμι στη Δαμασκό⁴⁵. Το 1839 εισχωρούν στα χαρέμια του Νουρρή Εφέντη και του Οσμάν Μπέη στην Κωνσταντινούπολη.⁴⁶ Το 1840 επισκέπτονται το χαρέμι του Seraskier Ρεσίντ Πασά κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου⁴⁷, και το 1841 διεισδύουν στο χαρέμι το Μεχεμέτ Αλί Πασά, κυβερνήτη του Τοπκανέ ή Τοπκανού.⁴⁸ Περιηγήτριες φιλοξενούνται, επίσης, στα χαρέμια των διαφόρων Σουλτάνων και των Μεγάλων Βεζίρηδων κάθε εποχής.⁴⁹ Το 1852 τις συναντάμε σε διάφορα χαρέμια της Μικράς Ασίας,⁵⁰ όπως στο Τσερκές, την αρχαία Αντωνιόπολη.⁵¹

Όσον αφορά τις ιδιαιτερότητες του κάθε χαρεμιού, παραδειγματικά μαθαίνουμε, ότι στο χαρέμι του κυβερνήτη του Ικονίου, Χαφίζ-Μεχεμέτ Πασά, δεν υπήρχαν ευνούχοι, σε αντίθεση με το γενικό κανόνα στα χαρέμια της Οθωμανικής ελίτ. Μαθαίνουμε, επίσης, ότι ο Πασάς απαγόρευε ακόμα και τις επισκέψεις των γυναικών του ιθαγενή/ντόπιου πληθυσμού. Φιλοξένησε, όμως, παρόλα αυτά, μία δυτική περιηγήτρια.⁵² Το 1862, εισχωρούν στο χαρέμι του Χασάν Μπέη της Κωνσταντινούπολης, κατά την διάρκεια του Ραμαζανίου,⁵³ στο χαρέμι του Αμπτέλ-Καντέρ.⁵⁴ Το 1865 τις συναντάμε σε χαρέμια όλων των οικονομικο-κοινωνικών τάξεων της Κωνσταντινούπολης, καθώς και της υπόδουλης Κρήτης, όπως εκείνο του Ελληνικής καταγωγής κυβερνήτη Ισμαήλ Πασά. Το 1870 προσεγγίζουν τα χαρέμια του Ικονίου,⁵⁵ της Σινώπης του Πόντου και

44. Ibid., σελ. 96-105. [40β]

45. [41a,b] 1836 - Mrs. Sara Rogers Haight, «Letters from the Old World by a Lady of New York», 1840 (Egypt, Syria, Palestine, ASIA MINOR, Turkey and Greece... Volume II., [41b], σελ. 173.

46. [43], 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer. The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43], σελ. 215-232.

47. [27^a] Marchioness of Londonderry, Frances Anne Emily Vane-Tempest, 1840. A Narrative of travels to Vienna, Constantinople, Athens, Naples, etc. By the Marchioness of Londonderry., London, Henry Colburn, (1842 ?) [27a], σελ. 103-112, 113-121. και η περιηγήτρια, [43] 1839-1840 Mary Georgina Emma Dawson Damer. The Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer Diary of a tour in Greece, Turkey, Egypt, and the Holy Land. By the Hon. Mrs. G.L. Dawson Damer. London, Henry Colburn, 1841. 2 vls. [43], σελ. 174.

48. [26v1], [26v2]. 1840-41 ELIZABETH MARY GROSVENOR, MARCHIONESS OF WESTMINSTER. «A Narrative of a Yacht Voyage in the Mediterranean During the Years 1840-41, In Two Volumes. London:, John Murray, Albemarle Street 1842. Volume II., [26v2], σελ. 38-40, 50-56.

49. [45α], [45β], Melek Hanum, ή Marie Dejean (ή Marie Dejean Millingen.)

50. 1857, 1860, 1866, 1872, 1886-1897 - MARY ADELAIDE WALKER. [57^{a,b,c,d,e,f,c2}]- (ζωγράφος). [1857-1897], 40 χρόνια περιηγήσεων.

51. 1850, 1852, 1858 Mme de la Princesse de Belgiojoso, Christine Trivulce de Belgiojoso [30a] La vie intime et la vie nomade en Orient. Scenes et souvenirs de voyage I et II., Revue des Deux Mondes, XXVe Annee. Seconde Serie De La Nouvelle Periode. Tome Neuvieme. Paris. Bureau de la Revue des Deux Mondes. 1855. [30^a], σελ. 467, 472-475.

52. Περιηγήτρια [30α], Belgiojoso, σελ. 1045-1049.

53. [31] 1855 - 1858, LADY HORNBY. CONSTANTINOPLE DURING THE CRIMEAN WAR. By Lady Hornby. With illustrations in chromo-lithography...London, Richard Bentley, Publisher In Ordinary To Her Majesty. 1863. 8 vo. [31], σελ. 346-357.

54. [34] 1862-63 MARQUISE DE LAUBESPIN, «Esquisses de Voyages», Paris Tequi, Libraire-Editeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891. [34] σελ. 142.

55. [45α] [45β] Melek Hanum, ή Marie Dejean ή Marie Dejean Millingen. - Thirty Years in the Harem: or, the Autobiography of Melek-Hanum wife of H.H. Kibrizli-Mehemet Pasha. London: Chapman and Hall, 193 Piccadilly. 1872. [45α]. -SIX YEARS IN EUROPE: SEQUEL TO THIRTY YEARS IN THE HAREM. The Autobiographical Notes of Melek-Hanum, wife of H.H. Kibrizli-Mehemet-Pasha. Edited by L.A. Chamerovzow. London: Chapman and Hall, 193, Picadilly. 1873. [45β].

του Σοχούμ Καλέ (Κιρκασία),⁵⁶ κ.α. Συνομιλούν με τις γυναίκες στο χαρέμι του Τούρκου πολιτικού Φουάντ [Fuad] Πασά, το 1870, στην Κωνσταντινούπολη, όπου αγγίζουν έντονα το θέμα της θέσης της γυναίκας στο Ισλάμ.⁵⁷ Περιηγήτριες επισκέπτονται, κιούνται, προσφέρουν τις υπηρεσίες τους ή εργάζονται σε χαρέμια της Αιγύπτου, όπως σε εκείνα των Αντιβασιλέων της Αιγύπτου, το 1864 και το 1882.⁵⁸

Το 1854 οι περιηγήτριες ανακαλύπτουν και «τα κινούμενα» ή «τα πλεούμενα χαρέμια»,⁵⁹ όπως τα αποκαλούν οι ίδιες. Διαπιστώνουν ότι τα χαρέμια ταξίδευαν, δηλαδή οι έγκλειστες γυναίκες των χαρεμιών, υπό αυστηρή επιτήρηση και σε ξεχωριστούς χώρους στα πλοία, ταξίδευαν μαζί με τον ιδιοκτήτη ή αφέντη τους, ή με την συνοδεία των ευνούχων. Οι περιηγήτριες εισχωρούν και σε αυτά τα «πλεούμενα χαρέμια»,⁶⁰ όπως π.χ. σε αυτό του Υπουργού Δικαιοσύνης Αλίμ Πασά που ταξίδευε για την Κωνσταντινούπολη, το 1863,⁶¹ και στο χαρέμι του Αντιβασιλέα της Αιγύπτου, κατά την διάρκεια του πρώτου επίσημου ταξιδιού του στο Μεγάλο Χαρέμι του Σαράι του Σουλτάνου Αμπτούλ Αζίζ, το 1865.

Οι περιηγήτριες προσδιορίζουν τις διαφορές μεταξύ «των ανδρικών χαρεμιών» και «των γυναικείων χαρεμιών», δηλαδή εκείνων όπου μία γυναίκα, αντί για έναν άνδρα, είχε την απόλυτη εξουσία. Περιγράφουν τις διαφορές μεταξύ του χαρεμιού της έγγαμης Μουσουλμάνας που υπήρξε στην καταγωγή της εξισλαμισμένη σκλάβα και της έγγαμης Μουσουλμάνας, που γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα. Επισκέπτονται ή εργάζονται στα χαρέμια των Πριγκιπισσών, δηλαδή των θυγατέρων και των αδελφών των Σουλτάνων και των Αντιβασιλέων της Αιγύπτου, όπως εκείνο της Πριγκίπισσας Μανσούρ της Αιγύπτου,⁶² της Πριγκίπισσας Φατμά στην Κωνσταντινούπολη, α-

56. [50a], [50b], 1860, 1870 MRS. HARVEY, OF ICKWELL-BURY, ANNIE JANE HARVEY. — Our Cruise in the Claymore, with a visit to Damascus and the Lebanon. By Mrs. (A.J.) Harvey of Ickwell-Bury. London, Chapman and Hall, 193, Picadilly, 1861. [Beirut, Damascus Lebanon, Jerusalem, Cyprus, Rhodes, Santorin, the Ionian islands, Dalmatia. Traveller and author of historic novels. Cruised in 1860 with her family visiting Leukas, Santorini, Rhodes...]. [50a] — Turkish Harems & Circassian Homes By Mrs. Harvey (Of Ickwell Bury) London Hurst & Blackett. Great Marlborough Street. 1871. [50b]

57. [35] 1868 JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY. MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes. — vol. 1. Printed for private circulation. London 1870 [35], σελ. 53-54.

58. [51a] [51b] Emmeline Lott. «The English Governess in Egypt. Harem life in Egypt and Constantinople.» By Emmeline Lott. Formerly Governess to His Highness the Grand Pacha, Ibrahim, Son of His Highness Ismael Pacha, Viceroy of Egypt. In Two Volumes. London, Richard Bentley, New Burlington Street. 1866. Engraved frontispiece. Dedicated to His Highness Ismael Pacha, &c. &c. Viceroy of Egypt, by His Highness's Most Humble and Devoted Servant, the Authoress. Volume I, Volume II, [51a,b].

59. Όσον αφορά τα χαρέμια που ταξίδευαν επάνω στα πλοία, βλέπε [35] 1868 JANE DOWAGER LOFTUS, MARCHIONESS OF ELY. MAFEESH, or, NOTHING NEW; THE JOURNAL OF A TOUR IN GREECE, TURKEY, EGYPT, THE SINAI-DESERT, PETRA, PALESTINE, SYRIA, AND RUSSIA. In two volumes. — vol. 1. Printed for private circulation. London 1870 [35] σελ 59.

60. [47] 1854 - 1855. MRS. YOUNG, [MARIANNE YOUNG]. OUR CAMP IN TURKEY, AND THE WAY TO IT. BY MRS YOUNG THE AUTHOR OF «CUTCH», «WESTERN INDIA», «FACTS AND FICTION», ETC. SECOND EDITION. London: Richard Bentley, New Burlington Street, Publisher in Ordinary to Her Majesty. 1855. [47], σελ. 287-301.

61. [34] 1862-63 MARQUISE DE LAUBESPIN, «Esquisses de Voyages», Paris Tequi, Libraire-Éditeur 85, Rue de Rennes, 85. 1891. [34], 144-145.

62. [37] 1879, 1881-1884 THE DOWAGER MARCHIONESS OF DUFFERIN AND AVA. 'MY RUSSIAN AND TURKISH JOURNALS' by the Dowager Marchioness of Dufferin and Ava, author of

δελφής της Πριγκίπισσας Σουλτάνου Αμπτούλ Μεσούδ Πόλη.⁶⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον την απόλυτη εξουσία των σουλμάνων, αν και η μητέρα και αδελφές των σουλμάνων ζύγους τους, επειδή ανήκαν στο δομένο, το οποίο αποσυνθροώνουν και να παντρευτούν, αντί για μία ελεύθερη με ότι οι περιηγήτριες τους Οθωμανούς Τούρκους των «ψευδο-Μουσουλμάνων σουλμάνων «κατ' όνομα των Τσιγγάνων.

Τα «χαρέμια» αυτά, δεν είχαν την πληθώρα που είχαν για τους «αντιβασιλικά» νέβαλαν στην εξάπλωσή τους.

Τα χαρέμια αυτών των σουλμάνων δεν ήταν δημιουργήματα σύμβολα του ατομικού καπιταλισμού αφέντη. Εδώ δεν παρατηρούμε την απουσία της, που συναντήσαμε σε άλλα χαρέμια που απαρτιζόνταν από σκλάβες φρουρούν και να επιτηρούνται και ασυνόδευτες. Δεν υπήρχαν βίβλους για την ελίτ, επειδή οι υπηρεσίες τους ούτε οι τάξεις τους. Οι σύζυγοί αυτών των σουλμάνων ελεύθερες γυναίκες και οι αδελφές τους δική τους φυλή και τάξη εξισλαμισμένες σκλάβες, αντίθεση με τις Οθωμανικές γυναίκες των Κούρδων, εκτίμησης των ανδρών τους και στην κοινωνική ζωή.

«Our Viceregal Life in India» London, Albermarle Stret, W. 1916, [37].

63. Ibid., σελ. 312-313. [37].

64. Περιηγήτρια [57], Μ.

δελφής της Πριγκίπισσας Μανσούρ,⁶³ και της ευνοούμενης Πριγκίπισσας κόρης του Σουλτάνου Αμπτούλ Μεζίντ (1839-1861), της Zeineb Σουλτάνας στην Κωνσταντινούπολη.⁶⁴

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν «τα γυναικεία χαρέμια», επειδή εκεί την απόλυτη εξουσία την είχε μία γυναίκα, η οποία γεννήθηκε ελεύθερη Μουσουλμάνα, αν και η μητέρα της υπήρξε σκλάβα, όπως οι πριγκίπισσες θυγατέρες και αδελφές των σουλτάνων, που εθεωρούντο κοινωνικά ανώτερες από τους συζύγους τους, επειδή αναγνώριζαν μόνο την καταγωγή του πατέρα τους. Ένα δεδομένο, το οποίο αποσαφηνίζει τις αιτίες προτίμησης των Τούρκων, να απελευθερώνουν και να παντρεύονται τις «εκπαιδευμένες» εξισλαμισμένες σκλάβες τους, αντί για μία ελεύθερη Μουσουλμάνα στην καταγωγή. Τέλος, διαπιστώσαμε ότι οι περιηγήτριες επισκέφθηκαν και τα χαρέμια των αποκαλούμενων από τους Οθωμανούς Τούρκους «κατώτερων» και «επιφανειακών» Μουσουλμάνων, των «ψευδο-Μουσουλμάνων», των «ονομαστικά Μουσουλμάνων» ή των Μουσουλμάνων «κατ' όνομα», δηλαδή των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων.

Τα «χαρέμια» αυτών των «κατώτερων» Μουσουλμάνων, όσοι φυσικά διέθεταν, δεν είχαν την πληθυσμιακή, πολυεθνική ή κτιριακή έκταση και τη σημασία που είχαν για τους «ανώτερους» Οθωμανούς. Οι κοινωνικές αυτές ομάδες δε συνέβαλαν στην εξάπλωση και στην διατήρηση του θεσμού της δουλείας του χαρεμιού.

Τα χαρέμια αυτών των λαών, σε αντίθεση με τα χαρέμια των Οθωμανών Τούρκων, δεν ήταν δημιουργήματα, καρποί ή επακόλουθα του θεσμού της δουλείας, ούτε και σύμβολα του ατομικού κοινωνικού καθεστώτος (social status) του κυρίου-ιδιοκτήτη ή αφέντη. Εδώ δεν παρατηρείται κάτι ανάλογο του διαφυλικού συστήματος διχοτόμησης, που συναντήσαμε στην Οθωμανική οικογένεια. Τα μέλη των χαρεμιών τους δεν απαρτιζόνταν από σκλάβες. Δε διέθεταν φύλακες ή σκλάβους-ευνούχους για να περιφρουρούν και να επιτηρούν τις γυναίκες τους, οι οποίες κυκλοφορούσαν ελεύθερα και ασυνόδευτες. Δεν υπήρχε το σύστημα της ελίτ δουλείας ή της προετοιμασίας σκλάβων για την ελίτ, επειδή δεν υπήρχε ελίτ και συνεπώς δεν υπήρχε η ζήτηση για τις υπηρεσίες τους ούτε οι τάσεις προς μίμηση των υπόλοιπων οικονομικο-κοινωνικών τάξεων. Οι σύζυγοί αυτών των «επιφανειακών» Μουσουλμάνων ήταν στην καταγωγή τους ελεύθερες γυναίκες και όχι εξισλαμισμένες σκλάβες, που κατά κανόνα ανήκαν στην δική τους φυλή και τάξη, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες, οι οποίες όλες υπήρξαν εξισλαμισμένες σκλάβες, απελευθερωμένες σκλάβες ή απόγονοι σκλάβων. Επίσης, σε αντίθεση με τις Οθωμανίδες ή των έγκλειστων στα Οθωμανικά χαρέμια γυναικών, οι γυναίκες των Κούρδων, των Γιουρούκ, των Τατάρων και των Τσιγγάνων έχαιραν της εκτίμησης των ανδρών τους, κυκλοφορούσαν ελεύθερα, συμμετείχαν στον δημόσιο βίο και στην κοινωνική ζωή της φυλής τους, και δεν εμφάνιζαν τη δουλικότητα ή την μά-

«Our Viceregal Life in India,» «My Canadian Journal,» etc. with illustrations. London. John Murray, Albermarle Stret, W. 1916., [37] σελ. 251-256.

63. Ibid., σελ. 312-313. [37]

64. Περιηγήτρια [57], Mary Walker.

σκα υποταγής των Οθωμανίδων. Αξιοσημείωτο είναι το γεγονός ότι δεν τηρούσαν τους κανόνες του Ισλάμ, όσον αφορά την ενδυμασία, την κάλυψη του γυναικείου σώματος και προσώπου, την απομόνωση και τον περιορισμό τους ως μίας συλλογικής οντότητας στο χαρέμι.

Η ΓΥΝΑΙΚΑ Κ

Η μεγάλη τηλεοπτική (σε ιδιωτικό κτήριον) της εκπομπής εκβγεί στη μικρή οθόνη απ συνεχίζει το «εισπρακτιόν τον «ωραίο και ευγετηλεοπτικό κατασκευασμίες άλλων ιδιωτικών στξιδόλογο επίπεδο στις εκποιοτικά, τηλεοπτικό τοπ

Τελευταία, ειδικοί ακοί διαγκωνίζονται σταμπών αυτών και στους εκνται για να μη θιγούν τασκοπιά του, με τα δικά το

Το τηλεοπτικό αυτό πθρο αυτό που απετέλεσελωση για την παγκόσμια ανάλυση αποτελείται απζόμενη στα Μέσα Μαζικμερίδες, περιοδικά, βιβλίστην τηλεόραση², β) ο άλλευθύνες της απέναντι στακαι -το ουσιαστικότερο-ναλωτικές» προτιμήσεις.πατέρας, ο οποίος όμως,του, για να κάνει την έξοδτου. Η συμπεριφορά αυτ

1. Η διάλεξη πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο του προγράμματος «Τα Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης και Συμμετοχής στην Κοινωνία» και συμπληρωμένη, δίνεται εν μέρει στο βιβλίο «Τα Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης και Συμμετοχής στην Κοινωνία».

2. Αναλυτικότερα στο, Γ. Μοριχοβίτς, «Τα Μαζικά Μέσα Ενημέρωσης, τόμος 1».

ένα αντίτυπο σε τρεις κριτές. Παράλληλα ενημερώνει σχετικώς τον συγγραφέα. Η διαδικασία αυτή είναι κάπως χρονοβόρα και για αυτό δεν πρέπει οι συγγραφείς να ενοχλούν τη Σ.Ε. για ταχύτερη δημοσίευση της εργασίας τους. Σε περίπτωση κατά την οποία και οι τρεις κριτές κρίνουν ομόφωνα για το δημοσιεύσιμο ή μη της εργασίας η Σ.Ε. ακολουθεί υποχρεωτικά την απόφαση των κριτών. Διαφορετικά αποφασίζει η Σ.Ε. και συνυπολογίζοντας τις κρίσεις των κριτών εγκρίνει ή όχι τη δημοσίευση της εργασίας κατά πλειοψηφία. Με την ίδια διαδικασία μπορεί μια εργασία να αναπεμφθεί για διόρθωση.

Σε περίπτωση κατά την οποία οι κριτές ή η Σ.Ε. αποφασίσουν τη δημοσίευση της εργασίας με διορθώσεις, ο συγγραφέας είναι υποχρεωμένος να ακολουθήσει τις συγκεκριμένες υποδείξεις των κριτών και της Σ.Ε. Επειδή το Μακεδόν δημοσιεύει αφιερώματα σε διάφορα θέματα, είναι δυνατόν μια εργασία, η οποία έχει εγκριθεί για δημοσίευση, να μη συμπεριληφθεί σε ένα από τα αμέσως επόμενα τεύχη. Στην περίπτωση αυτή χορηγείται στο συγγραφέα σχετική βεβαίωση μετά από αίτησή του. Η διόρθωση των δοκιμών γίνεται από τους συγγραφείς, οι οποίοι για τον λόγο αυτόν είναι υποχρεωμένοι να κοινοποιούν στην Σ.Ε. κατά την υποβολή της εργασίας το τηλέφωνο, το ΦΑΞ ή το ηλεκτρονικό ταχυδρομείο τους. Γίνονται συνήθως δύο διορθώσεις των δοκιμών. Για οποιαδήποτε λάθη στο δημοσιευμένο κείμενο ευθύνεται ο συγγραφέας και όχι η Σ.Ε. του περιοδικού ή ο εκδότης.

Τεχνικές λεπτομέρειες

Συνιστάται στους συνεργάτες του περιοδικού να χρησιμοποιούν το αγγλοσαξωνικό σύστημα παραπομπών (σε παρένθεση ο συγγραφέας, ακολουθεί κόμμα, στη συνέχεια το έτος δημοσίευσης της εργασίας και μετά από ένα κόμμα η σελίδα).

Η βιβλιογραφία αρχίζει σε νέα σελίδα και περιλαμβάνει με αλφαβητική σειρά τα βιβλιογραφικά στοιχεία μόνον των δημοσιευμάτων στα οποία γίνεται αναφορά στο κείμενο. Τα στοιχεία αυτά είναι κατά σειρά: το επώνυμο του συγγραφέα, το ή τα αρχικά του μικρού ονόματός του, σε παρένθεση το έτος της δημοσίευσης, τελεία, ο τίτλος του δημοσιεύματος (σε πλάγια, εφόσον πρόκειται για αυτοτελές δημοσίευμα, διαφορετικά γράφεται σε πλάγια ο τίτλος του περιοδικού), τελεία, τόπος έκδοσης, άνω κάτω τελεία, εκδοτικός οίκος, και, εφόσον πρόκειται για εργασία σε συλλογικό έργο, σελίδες (χωρίς «σελ. », ή «pp» ή «S»). Προκειμένου για περιοδικό, δίνεται, ύστερα από τον τίτλο του, ο αριθμός τόμου, ο αριθμός τεύχους και οι σελίδες. Πρέπει ωστόσο να τονισθεί ότι η εξωτερική μορφή της εργασίας (παραπομπές, βιβλιογραφία, ιδιαίτερος τρόπος γραφής κλπ.) δεν αποτελεί λόγο απόρριψής της, αλλά η Σ.Ε. διατηρεί το δικαίωμα να προτείνει διορθώσεις.

Το Μακεδόν κινείται πέρα από ιδεολογικά, εθνικά, φυλετικά, θρησκευτικά κ.ά. στερεότυπα και συνιστά στους συνεργάτες του να συμμορφώνονται με την επιλογή του αυτή. Αποφεύγει, ωστόσο, τη χρήση ουσιαστικών και στα δύο γένη (π.χ. μαθητής/τρια, φοιτητής/τρια κ.ά.) για λόγους γλωσσικής οικονομίας και αισθητικής.

Οι εργασίες, οι οποίες δημοσιεύονται στο Μακεδόν, εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων τους και όχι τις επίσημες θέσεις της Παιδαγωγικής Σχολής Φλώρινας του Α.Π.Θ.

Συνδρομές: Εσωτερικού: 2.000 δραχ. Εξωτερικού 20\$ ΗΠΑ
(Το Μακεδόν δεν έχει κερδοσκοπικό χαρακτήρα)

Οι συνεργασίες πρέπει να αποστέλλονται στη διεύθυνση:

Παιδαγωγική Σχολή Φλώρινας
(για τη Συντακτική Επιτροπή του περιοδικού Μακεδόν)
531 00 Φλώρινα